

Impressziók

Egy képzelt képtár arcképcsarnokából emeltük ki ezeket a miniatűröket, amelyek éles vonalakkal ábrázolnak költőket, írókat, művészeket, afféle fameiszetek, a fekete-fehér játékaik. Kemény, darabos képek, mert a fa erezete és a véső nem teszi lehetővé az árnyalt ábrázolást.

Picasso felesége mesélte barátainak, kissé aggodalmaskodva is: „Az ember egy madzagot nem hagyhatott a szobában, hogy előbb-utóbb ne fabrikált volna belőle valamit.” Ez nem a Guernica vagy az Avignoni kisasszonyok, de legalább annyira hozzátartozik Picasso határtalan fantáziájához és alkotókedvéhez, mint Aranyhoz a Kapcsoskönyv, Madáchhoz a csesztvei udvarház flórája és a hosszú életű mátyásmadár. Mindez nem Az ember tragédiája, nem Buda halála, de egy rész belőlük és életükből.

A miniatűrök nem határozhatják meg egy-egy író irodalomtörténeti helyét vagy szerepét az olvasmányélményben, de alkalmasak arra, hogy jelzéseikkel közelebb hozzák a mindennapok sodrába az örökéletű műveket. Az alkotók és alkotások tiszteletét öbresztetik.

(Szerk.)

Krúdy

Krúdy az élet nagy dolgait írta meg, mint a szerelem és a halál. Útja behavazott szántók, néma erdők és hegyek között vezetett kisvárosok felé. Fialtal, megesett lányok, kisvárosi vénasszonyok, lányaikra átkot szóró édesanyák, megtévedt feleségek mozogtak ebben a világban. Megbocsátó mélabúval szemlélte ezt az együttest, mert Szindbád a hajós, aki beutazta Óbudát és a Nyírseget, Késmárkot és Lőcsét, látta az emberek gyengeségeit s mert mértéktartó és megértő volt, tudta azt is, hogy az emberek megszenvednek bűneikért.

Hogyan utazott? „Holdfényben utaztunk, a fák megannyi szoknyás kísértetek, a világos mezőkön azok a látáhatatlanná vált rókák ügetnek, amelyek valamely rej-

tély folytán örökre eltűnnek a vadász szeme elől, egy ezüst sóhajtásos tónál vadludak szálltak nagy messzeségben, a vasúti töltés mellett futó szürke országuátról az volt gondolható, hogy rajta boldogtalan emberek mendegélnek a fák lassú szívverés módjára ingó árnyékai-ban, olykor kis fehér házak tűnnek fel, mint heverő kutyák, egy faluvégi ablak mögött mécses égelt, tán most gyilkolnak meg valakit . . .”

S kiket talált a városban? Genovéa „barna volt, mint a gond, hiszékeny mint az álom.” A mézeskalácsarcú Olga „gyöngytyúk módjára rikoltott”, Hartvigné „megröppent mint egy fehér pille”. A gyertyamártó „lehajtott fejével ballagott a házak fala mellett. Szurokszínű szeme tétován, szomorúan néz, haja sima, mint a kutyák szőre, egy piros zsebkendővel letakart kalitkát visz kezében. Abban hordja el a lelkeket mint a cinkéket”.

Eszténa „ruhácskái elbújtak a sarokban, mint árvagyerekek, akik egymaguk búslakodnak egy hideg házban...”

Krúdy liánszerű prózát írt, valamiféle nyírségi bozótnyelvet, de ezt csak mellékesen tette, mert hivatása volt a világ és az emberek megismerése. Márai írta róla „órákon át szótlanul ültünk a „London”-szálloda kávéházában. Krúdy körömollót kért a klozetos asszonytól, s komolyan és aggályosan nyesegette halvány krémszínre mosott selyeminge kézelőjének feslett rojtjait.”

Mire gondolhattak?

Arany János

Egy könyvet szorongatott a kezében és zsörtölődött. A könyvet Gyulaitól kapta. Petőfi barátja volt és ilyeneket írt a könyvbe:

„Mennyi szájhős! Mennyi lárma!
S egyre sülyyed a naszád;
Nem elég csak emlegetni:
Tudni is kell jól szeretni,
Tudni bölcsen, a hazát.”

Bródy

„Egri földi munkásnak” nevezte magát, mert az írás, a színház, a nők mellett Eger volt igaz szerelme. „Maga a város is csupa kész festmény. Omladékok, porló kőfalak az utcák mentén. A sárga homokkővet át- meg átüleli mindenféle folyondár: lila és piros bársonyszájú virágok csókolják a törmelékeket, fődik el a gyíkok apró palotáinak kapuit... A hegyesköví utcákon lassan, óvatosan járnak az emberek. És nagyon kevesen.” Festő szeretett volna lenni.

Az irodalomtörténetek Reviczky, Komjáthy, Kiss József és Thúry mellett emlegetik. Móricz Zsigmond mondta róla „ő hozott új szemet a nézésre, új hangot a szólásra, új akarást az életre”. Lázadó volt, bálványdöntőgető és halottvirrasztó. Az utolsó írók egyike, aki hitt a leírt szó erejében. Úgy írt, mint a középkori szerzetesek, munkába vetett hittel, de senki nem tudta, hol írta műveit. Kávéházakban, a Damjanics utcában, a Margitszigeten vagy a Rudas fürdőben? Szerette a nagyváros ragyogását és tarka nőit, mégis időnkint menekült ettől a várostól.

„Barna volt, karcsú és indulatos... Elegáns asszonyok álltak körül. Ha sétált, szép fiatal lányok néztek utána” — írta a fia. Szerette a szegényeket, akiken nem segített senki és akikről azt tartotta, hogy semmivel sem romlatlanok mint a gazdagok csak épp nincs annyi lehetőségük gaztettek véghezviteléhez. Ő írta a Tanítónőt, ezt a bátor antifeudális drámát és a Nap lovagját, a legjobb magyar szecessziós regényt. Tóth Flóra nemcsak varázsosán szép, de merész is, aki magányos lány léteére szembeszegül a falu hatalmasaival, a földesúrral és a pappal. Igaz, ebben a lázadásban lehetetlen nem Hunyadi Margitra ismernünk, akinek volt bátorsága szembe-

fordulni a szabolcsi úri világgal, a szülői házzal, vállalva fiát és a színházat.

A sikerek váratlanul hagyták cserben, mint a komolytalan nők. Páduából hazatérve különös magányt épített ki magának a Rudas fürdő egyik puritán egyszerűségű szobájában, afféle Na-Conxipánt, ahol olcsó kis nőket és fiatal írókat fogadott. A lányokat a művészetek tiszteletére, a fiatal írókat a helytállásra tanította és arra, hogy az írók nem hordanak aktatáskát, esernyőt, csiptetős szemüveget, nem isznak édes italt és nem viselnek hosszú alsót. De ekkor már csak élete nagy élményének, a Rembrandtnak élt. Ez a regény maradt utána, ezenkívül egy biblia, egy szemüveg és egy Dosztojevskij-kötet.

Nem volt olyan irodalomszervező, mint Kazinczy vagy Bajza, de utána másként írtak az írók.

Madách

Első drámáját a nőről írta, utolsó munkája is a nőről szólt. Egész életében titkukat kereste és nem vette észre, hogy nincs titkuk. Nem értette Fráter Erzsébetet sem, aki nem volt több, mint „kevercse minden vonzónak, minden álnoknak, minden jónak és könnyelműnek, minden lelkületnek, minden cinizmusnak.” Lidérc volt, „amely örvény fölébe csal és megfoghatatlan”. De nem értette azokat a kertészlányokat sem, akiket a gondos anya, Majthényi Anna szállított ágyába. A történelem szívesen von párhuzamot a feleség és Borbála között: „Légy szíves nekem egy 600 pengőről szóló kötelezvényt küldeni.” És a napernyőt. „Ha M. megcsinálta azt a selyemruha derekat, küld ki Maritól. Mondd meg neki, hogy derékban szűkebbre és a mellben bővebbre csinálja.” Borbála: „Örök szükségét tűrjek-é hát? Az udvarhölgyek pávaként ragyognak... János, nekem szükségem volna pénzre!... Jó éjt, reggelre ne feledd a pénzt!”

Élete főműve, Az ember tragédiája a forradalom eszméinek elvesztése és a szabadságharc bukása fölött érzett fájdalom kifejezése, a Bánk bán mellett legnagyobb nemzeti drámánk, az ész és értelem kalandja egy olyan korban, amikor az emberek nem tudták mi az igazi haza és mi a haladás. Csak Arany János, a másik óriás vette ezt észre, akit keserű magányba taszított a barát, Petőfi elvesztése, mint Madáchot széthulló élete. Legalább annyira tragikus mű, mint a Buda halála.

Sztrégován és Csesztvén élt, ebben a különös álmovilágban két nő rabságában. Fiatalkori festménye az apja által épített kastélyt ábrázolja halastóval, fürdőmedencével, jegenyessorral, gondozott parkkal és utakkal. Ezt a világot építette fel magának Csesztvén is, ahová fiatal feleségével elvonult, hogy csak a szerelemnek és a költészetnek élhessen. Az alkonyi órákban szívesen sétáltak fel az udvarház mögött emelkedő dombtetőre, ahonnan ráláttak a bányádt Ipolyra és a Tátra csúcsaira. De ez csak intermezzo, a Lipina tető a boldogság szigete, néhány év, afféle Ararát, ahová nem ért el a szigorú anya tekintete.

Ebergényi Tibor